

Ks. Jarosław Czerkawski – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II / The John Paul II Catholic University of Lublin

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3594-9385>

E-mail: jarekxcz@gmail.com

MIĘDZYWYZNANIOWY WYMIAR EDUKACJI RELIGIJNEJ W ZAKRESIE ARCHITEKTURY

Interfaith dimension of religious education in the field of architecture

Streszczenie:

Od samego początku w przestrzeni życiowej człowieka jest obecna religia. Religia kształtowała odpowiednie postawy społeczne, pomocne w codziennym życiu. Dla swoich bóstw człowiek budował obiekty sakralne, które służyły do przeżywania *sacrum* i tworzenia atmosfery modlitewnej. Współczesny świat kultury zachodniej, w której przeważającą religią było chrześcijaństwo, został religijnie zróżnicowany. Pojawiły się wyznania do tej pory nieobecne w publicznej przestrzeni. Pluralizm życia politycznego, gospodarczego, obyczajowego dotknął także wymiaru religijnego. Istnieje konieczność podjęcia odpowiedniej edukacji religijnej, która ukształtuje właściwe postawy wobec przestrzeni sakralnej danej religii. Istotne zadanie w propagowaniu edukacji religijnej przypada tu Kościołowi katolickiemu posiadającemu ogromną liczbę obiektów kultu religijnego. Kościół spotyka się coraz częściej z niezrozumieniem, czym jest *przestrzeń sakralna* i *sacrum* obiektu religijnego.

Słowa kluczowe: religia, edukacja, edukacja religijna, przestrzeń sakralna, *sacrum*, Kościół katolicki, pluralizm, współczesne społeczeństwo, kształtowanie postaw

Abstract:

Religion has been present in human life from the very beginning. Religion shaped appropriate social attitudes, helpful in everyday life. Man built sacral buildings for his deities, which were used to experience the sacred and create an atmosphere of prayer. The contemporary world of Western culture, in which Christianity was the predominant religion, has been religiously differentiated. Declarations that had not been present in the public space so far appeared. The pluralism of political, economic and moral life also affected the religious dimension.

There is a need to undertake adequate religious education, which will shape appropriate attitudes towards the sacred space of a given religion. An important task in promoting religious education is addressed to the Catholic Church, which has a huge number of religious objects. The Church more and more often comes across a misunderstanding of what the sacral space and sacredness of a religious object are.

Keywords: religion, education, religious education, sacred space, the sacred, The Catholic church, pluralism, modern society, shaping attitudes

Wprowadzenie

Religia była i jest ważnym elementem życia społecznego. Elementy religii odnajdujemy również w kulturze. Niezależnie od przemian dokonujących się w świecie i wynikającego z tego stosunku ludzi do religii pozostaje ona znaczącym obszarem kształtowania światopoglądów. Jest źródłem nieocenionych wartości, norm moralnych, jak również życiowych postaw. Przesłania poszczególnych religii lub wyznań upowszechniane są zazwyczaj przez społeczności, w których stosuje się normy wypływające z wyznawanej religii. Przekaz religijny dokonuje się w dużej mierze w środowisku rodzinnym i w środowisku lokalnym. Cały przekaz silnie oddziałuje na poczucie tożsamości ludzi. Od wieków identyfikacja religijna czy wyznaniowa pozostaje istotnym składnikiem tożsamości.

Szczególny element przekazu religijnego stanowi edukacja religijna. Tam, gdzie edukacja religijna występuje, ma szansę stać się źródłem rzetelnej wiedzy o własnej religii i o innych religiach. Zmieniające się społeczeństwa, w których występują liczne religie egzystujące koło siebie, wymagają dobrej edukacji religijnej. Dotyczy to obszaru architektury religijnej i materialnych wytworów poszczególnych wyznań religijnych. Problem badawczy niniejszego opracowania stanowi sama edukacja religijna, w jej wymiarze architektury sakralnej w środowisku pluralistycznym. Dokonano przeglądu wiedzy na ten temat. Podjęta analiza przy wykorzystaniu teorii i koncepcji z zakresu nauk humanistycznych i społecznych oraz teologicznych pozwala na właściwe spojrzenie, czym jest sama edukacja i co stanowi edukację religijną w zakresie architektury sakralnej. Podjęty temat edukacji religijnej w zakresie architektury sakralnej stanowi istotny problem w społeczeństwie pluralistycznym, gdzie niewiedza na temat religijnych uwarunkowań zawartych w architekturze sakralnej może prowadzić do niezrozumienia danej religii. Przemiany społeczne i kulturowe obecne we współczesnym społeczeństwie wręcz wymagają, by kwestie właściwego odczytywania architektury sakralnej były obecne w edukacji religijnej.

1. Edukacja religijna we współczesnym dyskursie naukowym

Współczesne społeczeństwa świata zachodniego pod wieloma względami osiągnęły niespotykany dotąd wymiar pluralistyczny. Właściwie to wszystkie wymiary życia człowieka w ostatnim czasie wyznacza to zjawisko. Życie w świecie pluralistycznym wiąże się z wieloma dobrami, ale także problemami. Na ogół pluralizm odnosi się do życia politycznego, pozwalając w systemie demokratycznym na istnienie wielu ugrupowań politycznych z własnymi programami politycznymi, gospodarczymi, społecznymi, a także religijnymi. Po bliższym przyjrzeniu się możemy stwierdzić, że odnosi się on także do innych dziedzin życia współczesnego człowieka. Do tej pory państwa lub narody, które były jednorodne pod wieloma względami, stały się pluralistyczne. W wymiarze religijnym stało się podobnie. System demokratyczny gwarantuje swobodę wyznawania i praktykowania religii. Pomimo gwarancji swobody kultu i wyznawanej religii zauważa się napięcie, jakie istnieje między państwem a religią.

Jednym ze źródeł konfliktu jest przyjęte przez społeczność obywatelską i władzę państwową stanowisko, wedle którego doczesne dobro wspólne jest jedynym dobrem wspólnym. Stanowisko to neguje transcendentny wymiar życia ludzkiego. Nie uznaje, że dla obywateli, czy przynajmniej części obywateli, doczesne dobro wspólne ma wartość w odniesieniu do realizacji ostatecznego celu ich życia. W takiej sytuacji religia może być postrzegana jako przeszkoda czy zbędny balast w realizacji celów politycznych¹.

Dlatego zaistniało coś, co można nazwać „wyplątywaniem” religii i związanej z nią świętości z przestrzeni publicznej. Zjawisko to występuje w rozmaitych kontekstach, w jakie jest włączona lub bywa włączana religia: historycznym, architektonicznym, politycznym, ekonomicznym czy też geograficznym.

Należy zatem zapytać, czy edukacja religijna jest potrzebna współczesnemu pluralistycznemu społeczeństwu. Bez wątplenia jest ona potrzebna konkretnej religii czy konkretnemu Kościołowi chrześcijańskiemu. Skoro istnieje napięcie między państwem, które dziś kieruje w zasadzie wszystkim, a religią, która jest coraz mocniej spychana na margines życia publicznego, to pojawia się to zasadnicze pytanie o sens i istotę edukacji religijnej. Życie we współczesnym państwie wiąże się z respektowaniem praw i obowiązków funkcjonujących w życiu społecznym i politycznym. Odnosi się to także do wymiaru religijnego. Każdemu człowiekowi przysługują tzw. prawa obywatelskie. Bycie obywatelem we współczesnym państwie rozumiane jest wielopłaszczyznowo

¹ P. Moskal, *Problem edukacji religijnej we współczesnym świecie pluralistycznym*, „Forum Pedagogiczne” 9(2019)2.1, s. 39.

i wielokontekstowo. Odnosi się ono m.in. do elementów życia ekonomicznego, ekologicznego, kosmopolitycznego czy też posiada znamiona życia religijnego. Obywatelstwo oznacza posiadanie określonych praw i obowiązków, a co za tym idzie – w tych obszarach obywatel jest odpowiedzialny przed instytucjami państwa. Należy zatem przyjąć, że obywatelstwo powinno być rozumiane jako złożona koncepcja, nieposiadająca jednolitego znaczenia².

Świat religii jest bardzo zróżnicowany. Choć różne religie pod pewnymi względami są do siebie podobne, to nie ma czegoś takiego jak jakaś wspólna istota/natura realizująca się w tym wszystkim, co zwyczajowo nazywamy religią. W tym też tkwi powód, dla którego nie udało się sformułować takiej definicji religii, która obejmowałaby to wszystko, co zwykliśmy nazywać religią, i pozwoliłaby odróżnić to od innych rzeczy³. Religia stanowi zjawisko różnorodnie definiowane i opisywane z wielu perspektyw, najczęściej określa się ją jako relację człowieka do *sacrum*. W religii istotną rolę pełni doktryna religijna zawierająca poglądy dotyczące natury i cech charakterystycznych sfery *sacrum* oraz jej osobowych postaci. Próbuje odpowiedzieć na potrzebę poznania i zrozumienia otaczającego świata i ludzkiego życia, dlatego formułuje poglądy na temat świata, które nazywamy kosmologią religijną oraz człowieka, określane też jako antropologia religijna. Historia religii i jej dzieje to niezwykle złożony proces, uwarunkowany wieloma czynnikami, dotyczący zmian zachodzących zarówno w strukturze wewnętrznej samej religii, jak i w relacjach pomiędzy istniejącymi religiami a światem zewnętrznym. Zmiany zatem zachodzą pomiędzy sferą sakralną a sferą świecką danej religii⁴. Każda religia posiada swoją edukację w zakresie doktryny i *sacrum*. Postawy formowane przez religię mają wpływ na kształtowanie się postaw obywatelskich.

Kształt edukacji religijnej w poszczególnych państwach był i jest determinowany przez uwarunkowania historyczne i kulturowe, strukturę społeczną, przemiany religijności, zróżnicowanie religijne, prowadzoną politykę oświatową, miejsce Kościoła lub Kościołów czy też innych wyznań w społeczeństwie⁵. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w rezolucji o numerze 1720 wskazuje na relację między edukacją religijną a kształtowaniem postaw obywatelskich. Rezolucja podkreśla wagę nauczania religii w systemach edukacji szkolnej, a także to, że religia, będąc fenomenem kulturowym, ma decydujące znaczenie dla rozwoju cywilizacji i kształtowania postaw także

² D. Heater, *A history of education for citizenship*, London – New York: Routledge 2004, s. 194.

³ Por. P. Moskal, *Problem edukacji religijnej*, s. 38.

⁴ Por. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/religia;3966983.html> (dostęp: 10.08.2022).

⁵ Por. D. Hejwosz-Gromkowska, *Edukacja religijna w Anglii – budowanie spójności społecznej i obywatelskiej w warunkach pluralizmu religijnego*, „Studia Edukacyjne” 43(2007), s. 43.

obywatelskich. Ponadto stanowi źródło pozytywnych wartości i pozwala na zrozumienie różnic występujących w społeczeństwie⁶.

W szeroko pojmowanym modelu wychowania religijnego powinno się uwzględniać pluralizm religijny. Wynika to ze zmiany religijnej struktury społeczeństw tzw. cywilizacji transatlantyckiej. Wydaje się, że pluralizm religijny jako koncepcja teoretyczna winien w dyskursie naukowym stanowić pewien punkt odniesienia do właściwego kształtowania postaw wśród dzieci i młodzieży. Jeśli natomiast chodzi o praktykę, można zauważyć różne podejście, które uzależnione jest od rozwiązań prawnych, organizacyjnych i dydaktycznych szkolnictwa w konkretnym państwie. Edukacja religijna oparta na pluralizmie, która odwołuje się do dialogu międzykulturowego, winna dać szansę dla kształtowania otwartej tożsamości religijnej wśród młodych ludzi. „Współczesna edukacja religijna powinna uwzględniać pluralizm jako wartość – być edukacją wielopłaszczyznową, podchodzącą wieloaspektowo do problematyki religii w społeczeństwie, które nie stanowi żadnego monolitu, przeciwnie – jest kulturowo coraz bardziej zróżnicowane”⁷. Opracowany model edukacji religijnej uwzględni wielość religii i wyznań funkcjonujących w społeczeństwie.

Kwestia edukacji religijnej w wymiarze wielokulturowości staje się ważnym problemem społecznym i edukacyjnym. Pedagogiczny dyskurs prowadzony w krajach europejskich docenił wagę religijnego wymiaru w edukacji międzykulturowej. Zaproponowano, aby na nowo spojrzeć na relacje, jakie zachodzą pomiędzy kulturą a religią, oraz aby włączyć wymiar religijnej różnorodności do wychowania religijnego⁸. Edukacja religijna wnosi poważny wkład w życie społeczne. Pomaga zrozumieć wielokulturowość i pluralizm religijny istniejący we współczesnym świecie. Postawy obywatelskie w dużej mierze kształtuje edukacja religijna, stąd konieczność jej uwzględnienia w programach wychowawczych.

2. Edukacja religijna i jej istota

W literaturze przedmiotu można zetknąć się z różnymi definicjami edukacji. Proces ten interesuje wielu badaczy. Psycholodzy, pedagodzy, socjolodzy, a także przedstawiciele innych dziedzin nauki zajmujących się szeroko rozumianą

⁶ *Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie* (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32006D1720> (dostęp: 21.06.2021)).

⁷ A. Różańska, *Edukacja religijna młodzieży w warunkach pluralizmu religijnego*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2015, s. 99.

⁸ Por. A. Różańska, dz. cyt., s. 158–159.

edukacją, wykazują ciekawość tym obszarem wiedzy. W niniejszej publikacji interesuje nas definicja, jaką reprezentuje pedagogika, oraz definicja wynikająca z nauki Kościoła katolickiego. W *Ilustrowanej encyklopedii powszechnej* termin *edukacja* wyjaśniany jest następująco: „Edukacja – działanie, którego celem jest wprowadzenie człowieka w wartościowe życie przez kształcenie i wychowywanie zgodne z panującymi w danym społeczeństwie wzorcami i celami”⁹. Kierunkiem, który edukacja sobie wyznacza, jest celowe działanie na osobę, aby nastąpiło przekazanie jej istotnych dla danego społeczeństwa wzorców. *Nowy słownik pedagogiczny* definiuje edukację jako „ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych”¹⁰. Według Zbigniewa Kwiecińskiego

to ogół wpływów na jednostki i grupy ludzkie, sprzyjających takiemu ich rozwojowi, aby w najwyższym stopniu stały się one świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty społecznej, kulturowej i narodowej oraz były zdolne do aktywnej samorealizacji własnej tożsamości i własnego JA poprzez podejmowanie zadań ponadosobistych [...] to prowadzenie drugiego człowieka ku wyższym poziomom rozwojowym i jego własna aktywność w osiągnięciu pełnych i swoistych dlań możliwości. To ogół czynności i procesów sprzyjających rozwojowi oraz stan ich efektów, czyli osiągnięty poziom kompetencji, tożsamości i podmiotowości¹¹.

Z. Kwieciński określił edukację jako wpływ na rozwój, oddziaływanie na bycie dobrym obywatelem oraz możliwość samorealizacji konkretnej jednostki osobowej.

Określenie *edukacja* uważa się za nadrzędne i znaczeniowo bliskie takim terminom jak *wychowanie* czy *kształcenie*. Zostają nim objęte procesy społeczne, które pozwalają osobie włączać się w kulturę, „co wskazuje na odrębność i specjalizację oddziaływań zewnętrznych oraz towarzyszącą im refleksję wewnętrzną”¹². Edukacja zatem ma sprzyjać całościowemu rozwojowi osoby poprzez udzielone jej wsparcie. Przyczynia się ono do formowania zdolności bądź zmiany jakości człowieka. Można zatem mówić, że pojęcie *edukacja* obejmuje wszystkie te działania, które umożliwiają stawanie się człowiekiem przy całościowym patrzeniu na osobę. Należy jednocześnie zaznaczyć, że termin ten nie ma jednolitego znaczenia. Z jednej strony rozumie się go jako

⁹ *Ilustrowana encyklopedia powszechna*, Kraków 2006, s. 250.

¹⁰ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2001, s. 87.

¹¹ Z. Kwieciński, *Edukacja jako wartość odzyskiwana wspólnie (Głos w dyskusji o uspołecznieniu szkoły)*, „Edukacja” 1(1991), s. 89.

¹² J. Krysztofik, A. Walulik, *Edukacja religijna i jej miejsce w ponowoczesności. Współczesne ujęcie edukacji religijnej*, „Studia Katechetyczne” 12(2016), s. 36.

proces zakończony poprzez zdobycie wykształcenia, a z drugiej strony oznacza trwający proces kształcenia. W takim ujęciu człowiek w procesie kształcenia staje się podmiotem, który zdobywa wykształcenie i jednocześnie podejmuje trud niekończącego się samokształcenia¹³.

Pojęcie *edukacja religijna* należy rozumieć bardzo szeroko i ujmować je jako ogół procesów edukacyjnych, które dotyczą sfery religijnej bądź też, w których sfera religijna jest źródłem treści procesów edukacyjnych. W ramach edukacji religijnej możemy mówić o szkolnych lekcjach religii, katechezie w ścisłym tego znaczenia sensie czy o formacji chrześcijańskiej¹⁴. Edukacja religijna „opisuje zjawisko nauczania i uczenia się opartego na źródłach religijnych, których zakres i interpretacje określa wspólnota wyznaniowa [...], wpisując się w proces kształcenia humanistycznego [...] i teologicznego”¹⁵. Edukacja religijna musi zatem uwzględniać źródła religijne. Wspólnota religijna wyznacza zakres elementu religijnego w nauczaniu i wychowaniu. Dyscyplina ta ma nie tylko wychowywać, ale w procesie wychowania ma uwzględniać element religijny¹⁶.

Jednym z wymiarów edukacji religijnej jest pedagogika chrześcijańska. Związana jest z edukacją religijną i nie ogranicza celów wychowania człowieka tylko do rozwoju doczesnego, ale wskazuje na życie wieczne jako ostateczny cel życia ludzkiego. Kościół katolicki w swoim nauczaniu określa cele i ideały wychowawcze, które człowiek wierzący winien realizować w swoim życiu. W zależności od panujących trendów teologicznych naczelnym ideałem wychowawczym pozostaje miłość Boga i bliźniego¹⁷. Historia pedagogiki religii związana jest z praktyczną działalnością Kościoła. Jednocześnie zakres badawczy pedagogiki religii implikuje teorię szeroko pojętych procesów edukacji i socjalizacji religijnej¹⁸.

Celem wychowania religijnego ukierunkowanego na człowieka jest pomoc w kształtowaniu prawdziwych przekonań religijnych. Przekonania te winny być podtrzymywane i wspierane naturalnymi i autentycznymi motywacjami. Wsparcie wychowanek otrzymuje zarówno od społeczeństwa, jak i od pojedynczego wychowawcy. Należy zaoferować wychowankowi konkretną

¹³ Por. J. Michalski, *Edukacja i religia jako źródło rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2004, s. 59–60.

¹⁴ Por. D. Broda, *Edukacja religijna wobec „globalizacji obojętności”*, w: *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych*, red. P. Mąkosza, Lublin: Wydawnictwo KUL 2019, s. 115.

¹⁵ J. Krysztofik, A. Walulik, *Edukacja religijna*, s. 47.

¹⁶ Por. H. Słotwińska, *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, s. 61.

¹⁷ Por. J. Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2000, s. 217–220.

¹⁸ Por. H. Słotwińska, *Pedagogika religii*, s. 89–94.

pomoc, która umożliwi krok po kroku dokonanie wyboru ostatecznych decyzji życiowej i religijnej. Decyzje te staną się bazą jego życia oraz fundamentem integralnego rozwoju osobowości¹⁹.

Elementem kształtującym trwale postawy wychowanka jest wiara. Z niej płynie trwałość motywacji oraz sukces wychowawczy. Należy stwierdzić, że „jedynie wiara, która przeszła przez krytykę głębokich motywacji, ma możliwość przetrwania i wspierania rozwoju człowieka; jedynie chrześcijaństwo oparte na głębokich przekonaniach bez uwzględniania tylko zwykłych uzewnętrznianych tradycji lub masowych manifestacji ma szansę przeżycia”²⁰.

Chrześcijańskie wychowane oparte na Dekalogu pozwala wychowankowi na pełną realizację ideałów wychowawczych i osiągnięcie upragnionych celów, także tych z zakresu życia wiecznego. „W wychowaniu zatem chodzi przede wszystkim o kształtowanie postaw odważnych, otwartych, autentycznych, niezależnych. Osiąganie takiej autonomii sprzyja wyzbywaniu się lęków, różnicowaniu wartości, przeżywaniu własnej wewnętrznej wolności, która ściśle wiąże się z odpowiedzialnością za rozwój własnej osobowości wiernej swoim przekonaniom”²¹. Religijne kształtowanie wychowanka w świecie, w którym istnieje tzw. *religijny market duchowych przeżyć*, nie jest zadaniem łatwym. Młody człowiek poszukuje głębokich doświadczeń duchowych w celu utrwalenia postaw religijnych. Dlatego też edukacja religijna dostarcza mu wiedzy, która pozwala mu na otwarcie się w kierunku transcendentnym, ale też opisuje te doświadczenia obecne w innych religiach.

Nie ulega wątpliwości, że edukacja religijna we współczesnym świecie jest konieczna. Wskazuje ona na istniejące i nowe horyzonty życia ludzkiego oraz poszerza dziedzinę ludzkich możliwości, wynikających z wolnych decyzji. Współczesny świat mówi obecnie o ograniczeniu człowieka przez religię. Prawdopodobnie wynika to z nieznamomości prawdziwych dróg wolności, które daje religia oraz wychowanie religijne. Takie podejście może płynąć także z pewnych deformacji w myśleniu człowieka, które mogą przełożyć się na praktykowanie religii²². Edukacja religijna kształtuje ducha wolności i pluralizmu w społeczeństwie, w którym istnieją różne wyznania i religie. Pozwala nie tylko je poznać, ale także ocenić i przyjąć wobec nich odpowiednią postawę. Istotnym elementem edukacji religijnej w zróżnicowanym społeczeństwie jest zapoznanie z architekturą religijną, w której jest zamknięte *sacrum* danej religii.

¹⁹ Por. J. Michalski, *Doświadczenie przeżyte czy rytualne wdrożenie. Propozycja edukacji religijnej w epoce ponowoczesnej*, „Społeczeństwo. Edukacja. Język” 5(10)/2017, s. 127.

²⁰ F. Imoda, *Odkryj w sobie tajemnicę*, Kraków: WAM 2013, s. 13.

²¹ J. Michalski, *Doświadczenie przeżyte czy rytualne wdrożenie*, s. 132.

²² Por. A. Exeler, *Religiöse Erziehung als Hilfe zur Menschwerdung*, Monachium: Kösel, 2002, s. 23.

3. Edukacja religijna związana z architekturą Kościoła katolickiego

Współczesny świat Zachodu uległ ogromnej zmianie. Wielokulturowość, która powstała wskutek osiedlania się ludzi innych ras i religii, zrodziła nowy rodzaj współistnienia, działania i edukacji. Zmiana w wymiarze religijnym i kulturowym dotknęła w szczególności miasta, które stały się miejscami osiedlania się nowych mieszkańców, z odmiennymi zwyczajami społecznymi, kulturowymi i religijnymi. Zburzony został w społeczeństwach Zachodu istniejący poniekąd chrześcijański monolit w wymiarze kulturowym i religijnym. Przyczyniło się to także do zaniku poczucia *sacrum* oraz jego rozumienia. Skoro miasta współczesnego zachodniego świata już od dawna nie są zamieszkałe przez wspólnoty zorganizowane wokół jednego systemu wartości, to rodzi się problem właściwego rozumienia, czym jest *sacrum* religii obecnej w tym społeczeństwie. Brak kulturowej jednorodności życia sprawia obecność wielu różnorodnych uczestników społecznego wytwarzania społecznej i kulturowej przestrzeni. Przyczynia się to do braku rozumienia, czym jest *sacrum* w przestrzeni istniejącej architektury sakralnej. Współczesne miasta mieszczą w sobie wielość przejawów niejednorodnego *sacrum*. Stąd natężenie *sacrum* w mieście jest różne: od bardzo silnego, po ledwie wykrywalne. Dzieje się tak, gdyż różni odbiorcy zostali wyposażeni w różne rodzaje wrażliwości. Będą odnajdywać w mieście tylko te formy *sacrum*, które są w ich kulturowym wyposażeniu. Pozostają jednocześnie nieświadomi innych znaczeń i nie potrafią odczytać innych nośników *sacrum*. Wielokulturowość wymaga właściwej edukacji religijnej. Człowiek poruszający się w przestrzeni miejskiej musi właściwie odczytywać *sacrum* zawarte w świątyniach i innych miejscach kultu. Stąd istnieje pilna potrzeba edukacji w wymiarze sakralnym, która współczesnego człowieka wyposażałaby w zmysł właściwego rozumienia, czym jest przestrzeń sakralna i jaka jest różnica pomiędzy przestrzenią sakralną a inną, której doświadcza w życiu. Należy zauważyć, że pomiędzy przestrzenią sakralną a świecką istnieje ogromna różnica. Przestrzeń sakralna ma ogromne znaczenie w religijnym doświadczeniu człowieka. Sakralna architektura kościoła, kaplicy, świątyni jest miejscem świętym poprzez tzw. sakralizowanie. Przestrzeń ta staje się wyjątkowa dzięki odpowiedniej atmosferze panującej we wnętrzu świątyni. Na wewnętrzną atmosferę świątyni wpływa specyficzny klimat miejsca świętego:

- witraże, wyrażające religijne przeżycia;
- oświetlenie, które stwarza wyjątkowy klimat;
- wielkość i przestronność oraz proporcja dające poczucie duchowego uniesienia;
- hierarchia wyposażenia liturgicznego, ułatwiającego duchowe doznania;

- intymność i religijny nastrój, które dopełniają sakralną przestrzeń sprawowanego kultu²³.

Przestrzeń kościoła jest przestrzenią zupełnie inną i odmienną od pozostałych przestrzeni spotykanych w życiu człowieka. Edukacja religijna mówiąca o architekturze sakralnej pozwala zrozumieć i odróżnić, czym jest *przestrzeń sacrum*, a czym *przestrzeń sakralna*. Przestrzeń sakralna zawsze odnosi się do przestrzeni świątyni, natomiast przestrzeń *sacrum* komunikuje przestrzeń religijnych odczuć, które pojawiają się w przestrzeni sakralnej²⁴.

We współczesnym świecie nastąpiła gwałtowna desakralizacja przestrzeni publicznej. Zadaniem edukacji religijnej jest zatem dostarczyć odpowiedniej wiedzy do przeżywania *sacrum*. Istotne zadanie przypada tu Kościołowi katolickiemu i innym wyznaniom chrześcijańskim, które od wieków są nośnikami architektury sakralnej. Obecnie istnieje „potrzeba zobiektywizowania, usystematyzowania i upowszechniania przeżywania *sacrum* [...]”. Brzydota fizycznego otoczenia nastraja do innych przeżyć niż zachwycające piękno, które znajduje się w świątyniach²⁵. Także różnorodność architektury sakralnej we współczesnym świecie domaga się właściwej edukacji religijnej. Poznanie jej religijnego znaczenia zapewnia człowiekowi nieposiadającemu religijnego kodu zdolność odpowiedniego rozeznania i zrozumienia, czym jest przestrzeń *sacrum*. Panująca zmienność także we współczesnej architekturze religijnej domaga się ciągłego poznawania przestrzeni sakralnej. Bezustanny rozwój architektury jako sztuki rodzi konieczność ciągłej aktualizacji architektury religijnej. Aktualizacja ta powinna każdorazowo odpowiadać duchowi epoki, w której jest realizowana sztuka sakralna²⁶.

Kościół katolicki posiada nieprzebrane bogactwo świątyn i kościołów, zarówno z dawnych epok, jak i współcześnie wybudowanych. Stanowi to bogactwo samego Kościoła, jak również konkretnego społeczeństwa, w którym Kościół funkcjonuje. Ponadto pokazuje ciągły rozwój architektury sakralnej. W sakralnej architekturze Kościoła została zamknięta sfera religijnych odczuć i przeżyć. Dziś to bogactwo ze względu na różnorodność przez współczesne społeczeństwo często jest nierozumiane i nieszanowane. Trud edukacji religijnej

²³ Por. J. Gil-Mastalerczyk, *Teoria Witruwiusza a sacrum współczesnego kościoła*, „Czasopismo techniczne. Architektura. Definiowanie przestrzeni architektonicznej”, 7/2009, s. 261, 260–266.

²⁴ Por. M. Lenart, *Architektura sakralna jako kształtowanie przestrzeni znaczeń. Metodologiczne propozycje rozróżnień pomiędzy „przestrzenią sacrum” a „przestrzenią sakralną”*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Architektura” 30/1996, s. 109.

²⁵ M. Kowalewski, A. Królikowska, *Wstęp*, w: M. Kowalewski, A. Królikowska (red.), *Miasto i sacrum*, Kraków: Nomos 2011, s. 8.

²⁶ Por. A. Kłopotowska, M. Kłopotowski, *Architektura białostockich kościołów. Część IV. Przyszłość architektury – kierunki i drogi*, „TEKA Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych” 2/2017, s. 26–27.

w tym zakresie ukaże bogactwo architektury Kościoła katolickiego. W zróżnicowanym świecie Kościoł katolicki powinien nie tylko powrócić do roli edukatora w zakresie tożsamości kultury katolickiej, ale stać się jej zaczynem. Nieustanne eksponowanie ciągłości kulturowej stanowi podstawę bogactwa religii katolickiej w wymiarze architektonicznym. Rozumienie znaczenia tradycyjnej symboliki religijnej, obecnej w kościelnej architekturze stanowi podstawowy element religijnej edukacji. Właściwy odczyt i znajomość reguł stosowania architektonicznej symboliki religijnej ułatwia odbiór sakralnego dzieła architektonicznego²⁷. Edukacja religijna uczy odczytywania religijnej symboliki i jej znaczenia w duchowym świecie²⁸.

Zadaniem Kościoła katolickiego odnośnie do edukacji religijnej jest wyeksponowanie wymiaru muzealnego kościołów i świątyń. „Kościół w naturalny sposób staje się również muzeum własnej religii. Winien zatem udostępniać wiernym dzieła sztuki, pamiątki, [...] przypominające o dorobku minionych pokoleń, ale również o ważnych wydarzeniach z życia parafii czy diecezji”²⁹. Czynna świątynia staje się zatem salą muzealną, w której obecne dzieła z minionych epok przemawiają ekspresją przeżyć, barw i form. Edukacja religijna staje się zatem elementem koniecznym do właściwego zrozumienia eksponowanego dzieła. Wielość kulturowa poniekąd wymusza takie podejście. Ponadto taka edukacja rozumienia dzieła religijnego, architektury przyda się także katolikom, by mogli głębiej zrozumieć własne dziedzictwo, nim żyć i być z niego dumnym. Istnieje jeszcze jeden ważny element wymienionej edukacji. Dobrze prowadzona edukacja religijna w zakresie architektury sakralnej prowadzi do pełnowartościowego estetycznego przeżywania architektury i rozumienia *sacrum*. Architektura sakralna posiada olbrzymi potencjał estetycznego oddziaływania na człowieka i należy ten potencjał poprzez edukację przekazać uczestnikom edukacyjnego procesu³⁰.

Zakończenie

Architektura sakralna stanowi istotny element krajobrazu wielu miast i miejscowości. Można zauważyć pojawiające się w tym krajobrazie obok starych, charakterystycznych świątyń, nowe, do tej pory nieobecne. Wynika to z pojawiającego się religijnego zróżnicowania we współczesnym społeczeństwie.

²⁷ Por. A. Kłopotowska, M. Kłopotowski, *Architektura białostockich kościołów*, s. 27–28.

²⁸ Zob. F. i G. Lanzi, *Jak rozpoznać świętych i patronów w sztuce i wyobrażeniach ludowych*, Kielce: Jedność 2003; J. Plazaola, *Kościół i sztuka od początków do naszych dni*, Kielce: Jedność 2001.

²⁹ A. Kłopotowska, M. Kłopotowski, *Architektura białostockich kościołów*, s. 28.

³⁰ Por. S. Nyczkało, *Sztuka architektury źródłem wychowania estetycznego uczniów*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 4(2020), s. 71–79.

Procesu tego nie da się uniknąć. Można mu wyjść naprzeciw poprzez odpowiednią edukację religijną w zakresie architektury sakralnej. Przy postępującej laicyzacji i desakralizacji przestrzeni publicznej młodzi ludzie dzięki edukacji religijnej poznają, czym jest *sacrum* czy też przestrzeń sakralna świątyni nie tylko Kościoła katolickiego, ale każdego wyznania funkcjonującego w ich otoczeniu. Celem niniejszego opracowania było zwrócenie uwagi na potrzebę takiej edukacji religijnej, która wychowanka wyposaży w odpowiednią wiedzę do zrozumienia *sacrum* i właściwego jego odczytania podczas przebywania w świątyni. Kościół katolicki posiadający dużą liczbę obiektów kultu religijnego ma w tym zakresie do spełnienia ogromną rolę. Ponadto posiada doświadczenie w edukacji religijnej, które pozwala mu na podjęcie odpowiednich działań. Właściwa edukacja religijna będzie ważnym elementem w kształtowaniu ducha wolności i pluralizmu współczesnego społeczeństwa.

Bibliografia

- Bagrowicz J., *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2000.
- Broda D., *Edukacja religijna wobec „globalizacji obojętności”*, w: *Edukacja religijna wobec przemian kulturowych*, red. P. Mąkosa, Lublin: Wydawnictwo KUL 2019, s. 115–127.
- Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 listopada 2006 r. ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32006D1720> (dostęp: 21.06.2021).
- Exeler A., *Religiöse Erziehung als Hilfe zur Menschwerdung*, Monachium: Kösel 2002.
- Gil-Mastalerczyk J., *Teoria Witruwiusza a sacrum współczesnego kościoła*, „Czasopismo techniczne. Architektura. Definiowanie przestrzeni architektonicznej” 7/2009, s. 260–266.
- Heater D., *A History of Education for Citizenship*, London – New York: Routledge 2004.
- Hejwosz-Gromkowska D., *Edukacja religijna w Anglii – budowanie spójności społecznej i obywatelskiej w warunkach pluralizmu religijnego*, „Studia Edukacyjne” 43(2007), s. 43–60.
- Ilustrowana encyklopedia powszechna*, Kraków 2006.
- Imoda F., *Odkryj w sobie tajemnicę*, Kraków: WAM 2013.
- Kłopotowska A., Kłopotowski M., *Architektura białostockich kościołów. Część IV. Przyszłość architektury – kierunki i drogi, Komisja Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, „TEKA Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych” 2/2017, s. 25–35.*
- Kowalewski M., Królikowska A., *Wstęp*, w: M. Kowalewski, A. Królikowska (red.), *Miasto i sacrum*, red. M. Kowalewski, A. Królikowska, Kraków: Nomos 2011, s. 7–18.
- Krzysztofik J., Walulik A., *Edukacja religijna i jej miejsce w ponowoczesności. Współczesne ujęcie edukacji religijnej*, „Studia Katechetyczne” 12(2016), s. 35–50.
- Kwieciński Z., *Edukacja jako wartość odzyskiwana wspólnie (Głos w dyskusji o uspołecznieniu szkoły)*, „Edukacja” 1(1991), s. 88–98.

- Lanzi F. i G., *Jak rozpoznać świętych i patronów w sztuce i wyobrażeniach ludowych*, Kielce: Jedność 2003.
- Lenart M., *Architektura sakralna jako kształtowanie przestrzeni znaczeń. Metodologiczne propozycje rozróżnień pomiędzy „przestrzenią sacrum” a „przestrzenią sakralną”*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Architektura” 30/1996, s. 109–139.
- Michalski J., *Doświadczenie przeżyte czy rytualne wdrożenie. Propozycja edukacji religijnej w epoce ponowoczesnej*, „Społeczeństwo. Edukacja. Język” 5(10)/2017, s. 125–136.
- Michalski J., *Edukacja i religia jako źródło rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2004.
- Moskal P., *Problem edukacji religijnej we współczesnym świecie pluralistycznym*, „Forum Pedagogiczne” 9(2019)2.1, s. 37–46.
- Nyczkało S., *Sztuka architektury źródłem wychowania estetycznego uczniów*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 4(2020), s.71–79.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2001.
- Plazaola J., *Kościół i sztuka od początków do naszych dni*, Kielce: Jedność 2001.
- Religia*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/religia;3966983.html> (dostęp: 10.08.2022).
- Różańska A., *Edukacja religijna młodzieży w warunkach pluralizmu religijnego*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2015.
- Słotwińska H., *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016.

Ks. Jarosław Czerkawski – dr hab. teologii (specjalizacja katechetyka). Wykładowca WSD w Kielcach. Adiunkt w Katedrze Katechetyki Szczegółowej i Współczesnych Form Przekazu Wiary na Wydziale Teologii KUL.